

сучасної України. Кризовий стан її суспільства зумовлений не тільки, а можливо і не стільки кризою промислового та агропромислового виробництва, скільки духовною кризою, коли стара, радянська ціннісно-нормативна система виявилась багато в чому зруйнованою, а нова – поки що не створена, коли є відсутньою загальнонаціональна ідея тощо. Досить глибоко поміляються ті хто, шукаючи вихід із ситуації, що склалась, вбачають його в зосередженні всієї, або майже всієї, уваги та сил на розв'язанні лише економічних та політичних задач при явному недооціненні справжнього місця та ролі духовної культури: хто не помічає недопустимості різкого та тривалого скорочення і без того малих асигнувань на розвиток системи виховання та освіти, науки та духовної культури, хто не враховує менталітет українського суспільства і намагається без урахування вищесказаного майже механічно перенести методи господарювання та шляхи розвитку культури інших країн у нашу державу тощо. Останні декілька років реформування в Україні переконливо показали, що без урахування ролі культурного фактору, без його серйозного росту раціональних результатів на цьому шляху досягти неможливо, а соціальна напруга та конфлікти не можуть бути подоланими.

Варто зауважити, що сучасні соціально-політичні та духовні зміни в Україні, процес переорієнтації ідеологічних орієнтирів, моральних установок та переконань призвели до неправомірних відмов від понять, які існували раніше та цілих напрямів у науці, які асоціюються з епохою тоталітаризму. Такими незаслужено викресленими з лексикону є поняття “колективізм, колективні стосунки, сумісна діяльність” тощо. Проте, як зазначалось Дж. Брунером на Психологічному конгресі (Женева, 1996), на Заході індивідуалістична концепція вичерпала себе, і погляди вчених сьогодення спрямовані до ідеї колективу, колективних дій та сумісної діяльності, за ними – майбутнє.

Саме тому, нехтувати досвідом культури українського родинного виховання не варто, бо це невичерпна скарбниця навчально-виховних засобів, своєрідний інструментарій, щодо поглядів на мету та завдання виховання.

1. Авраменкова В. Соціальна психологія дитинства в контексті розвитку отношений ребенка в мире // Вопросы психологии. 2002. – № 1. С. 3-16.
2. Варій М. Соціальна психіка нації: Наукова монографія. Львів: В-во „СПОЛОМ”, 2002. 184 с.
3. Осорина М. Секретний мир дітей в пространстве мира взрослых. СПб.: Питер, 1999. 288 с.
4. Приходько Ю. Нариси становлення та розвитку дитячої психології: Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. К.: ІНПУ ім. М.П. Драгоманова, 1999. - 205 с.
5. Слюсаревський Н. Субкультура як об'єкт дослідження // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. Науково-теоретичний часопис інституту соціології НАН України. 2002. – № 3. – С. 117-127.
6. Соціологія культури. Учебное пособие. – М.: Издательская корпорация “Логос”, 1996. – 280 с.

7. Теоретические и прикладные проблемы детской антропологии: материалы Междунар. научно-практической конференции, 3-4 декабря 2003 г. / Под ред. Л. Редько, Е. Шиянова. – Ч. 1. Ставрополь: Юркид, 2003. – 241 с.

8. Triandis H. Culture and social behavior. N.Y. etС.: МС. Graw-Hill, 1994.

Family is a primary group, where a child receives his or her first impressions about life, opens world, finds his or her place. Except family informal groups have influence on forming and developing children, which are united in children's subculture, which differs from general dominating in society culture, though joined with it. In Every age period subculture differs with its language, sense, peculiarity of phenomenon of surrounding perception, thought, behaviour, which deliberately influences actions of a child in a society.

Key words: child's subculture, informal groups, domestic education.

УДК: 314.375

ББК 74.93(4/9)

Тетяна Струтинська

ОСОБЛИВОСТІ ВІДСУТНОСТІ ВПЛИВУ БАТЬКА НА РОЗВИТОК І ПОВЕДІНКУ ДІТЕЙ

У статті аналізуються окремі наслідки відсутності батьківського впливу у розлученій сім'ї

Ключові слова: неповна сім'я, розлучена сім'я, розвиток і поведінка дітей із неповних сімей

Погіршення соціально-економічних, санітарно-гігієнічних, побутових, психологічних умов життя сім'ї, відсутність необхідних ціннісних орієнтацій, низький рівень відповідальності, юридично-правового і морально-етичного обов'язку батьків є причиною зростання кількості розлучень, деформованих сімей. За даними статистики, 1,55 млн. дітей до 18 років (13,5%) виховуються в умовах неповної сім'ї і переважно матір'ю. Такі сім'ї, як правило, утворюються в результаті розірвання шлюбних зв'язків подружжя. Сьогодні кількість розлучень катастрофічно росте. Так, у Черкаській області станом на 01.01. 2007 року [Білгородська О., 2007, 36] кількість шлюбів становила 5530, а розлучень 5742 (у порівнянні на 01.01. 2006 року шлюбів було 9450, а розлучень 8993), тобто сьогодні розлучається більше, як кожна друга сім'я.

Сьогодні більше половини дітей до повноліття проживає певний період в умовах неповної сім'ї, більшу частину якої становить розлучена сім'я (біля 70 - 80 відсотків). При цьому нерідко виникає ситуація гострої конфронтації між дорослими членами сім'ї, що ускладнює й без того нелегкий процес морально-психологічної підготовки дітей до життя. Специфічно проходить цей процес у різних вікових періодах розвитку дитини, коли загострюється дитяча реакція на події, що відбуваються в сім'ї.

Проблема неповної сім'ї внаслідок багатьох об'єктивних і суб'єктивних причин в останні десятиліття набула значного поширення як і в Україні, так і в усьому світі. У цьому аспекті найбільшою втратою такої сім'ї вважається

деструкція її виховної функції. Адже, крім особистої драми, розчарувань і невдач двох людей, тягар розлучення батьків лягає на душу, серце, а часто й матеріальну забезпеченість дітей, і тоді духовний світ, ціннісні орієнтації останніх формуються в несприятливих психолого-педагогічних умовах.

Основні теоретичні та методологічні, наукові напрями цієї проблеми відображені в працях А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Л. Виготського, М. Стельмаховича, І. Беха, С. Максименка, ін.

Значна увага до проблем неповної сім'ї, наслідків розлучення окремих аспектів виховання дітей із розлучених сімей спостерігається, починаючи з початку 70-х років минулого століття, у працях вітчизняних (М. Соловйов, Т. Титаренко, Б. Урланіс, А. Харчев, Л. Чуйко, М. Юркевич та ін.) та зарубіжних дослідників (К. Аронс, Й. Лангмейєр, З. Марова, З. Матейчек, Д. Варга.) підкреслюють менше прогресивність цього явища (право на розлучення досягнуте в тривалій боротьбі, пов'язаній зі соціальним прогресом, формуванням особистості, ставленням до жінки, дітей), а більше негативні його сторони (ускладнюється процес виховання й розвитку дітей у зв'язку зі зміною відповідних взаємостосунків).

У зв'язку з соціальною значущістю і недостатньою розробленістю цієї проблеми важливо вивчити особливості взаємин у розлученій сім'ї, що впливають на розвиток і поведінку дітей. *Метою цієї статті* є розкриття особливостей впливу батька на адаптацію дітей із неповних сімей до умов соціального середовища.

Сьогодні близько 42 млн. громадян проживає в умовах родини (більшість сімей в Україні складається з батька, матері та однієї дитини), сім'ї часто руйнуються з різноманітних соціально-економічних та психологічних причин. Внаслідок цього часто діти залишаються тільки з одним із батьків. Здебільшого це молоді жінки, які розривають шлюб, або ж ніколи не були офіційно зашлюблені, але мають дітей. Держава надає певну матеріальну допомогу, проте матеріально допомога є мізерною, а соціально й психологічно батьків практично не може замінити жоден суспільний інститут. Проте, незважаючи на підвищення освітнього та культурного рівнів населення, збільшується кількість розлучень. Неповна сім'я, як правило, не може створити умов для повноцінного виховання.

Респонденти-вихідці із неповних сімей учні базових шкіл, де ми проводили дослідження, відмітили такі особливості свого характеру, які викликають занепокоєння в батьків (дані наводяться в порядку спадання): небажання вчитися – 35.71%, агресивність – 17.85%, грубість – 14.28%, впертість – 14.28%, скритність – 7.14%, егоїзм – 7.14%, байдужість – 3.57%.

На думку дітей ці риси характеру проявляються насамперед через матеріальні труднощі (21.42%), погіршення сімейного мікроклімату (17.85%), негативний вплив друзів та інших людей (17.85%), труднощі вікового періоду (14.28%), залишення сім'ї батьком (мамою) – 7.14%, постійне пияцтво в сім'ї матері чи батька – 7.14%. Не визначились із відповідями – 7.14% опитаних.

Самооцінка рівня формованості позитивних якостей у характері особистості показує такі результати. Найбільше на формування цих позитивних

якостей у дітей впливає: мати – 57.14%, батько – 21.425%, бабка – 7.14%, дідусь – 7.14%. У відповідь на те, хто з батьків, котрий не проживає разом, найбільше впливає на формування цих позитивних якостей, діти показали, що батько тільки в 7.14%, мати – 14.28%, бабуся – 28.57%, дідусь – 14.28%, сестра – 7.14%. 28.57% респондентів відповіли, що ніхто з родичів не впливає на формування їхніх позитивних якостей характеру.

Якщо дитина з неповної сім'ї ставиться до матері завжди дбайливо, турботливо в 21.42%, то до батька в розлученій сім'ї тільки в 7.14% випадків; чуйне, дбайливе, турботливе ставлення до матері зафіксували 10.71% дітей, до батька – 21.42%. Грубість, черствість, егоїзм у ставленні до батька й матері та постійне дратування, грубість виявили в 3.6 % дітей.

Діти з розлучених сімей не вміють самокритично оцінювати себе: тільки 7.14% самокритично ставляться до себе, враховують критику членів сім'ї, 17.85% дітей стараються враховувати критичні зауваження, але не завжди самокритичні; 21.42% дітей не виправляється після критичних зауважень; 53.57% дітей озлоблено сприймають критику членів сім'ї, на зауваження відповідають грубістю.

У спілкуванні з членами родини діти мало розказують своїм близьким про свої враження, переживання, не діляться тасмичнями. 7.14% дітей самі розказують без розпитувань своїм батькам про свої шкільні й комунікативні справи; 50% дітей розказують, коли у них є настрій, 14.28% дуже рідко розказують; 14.28% розказують тільки тоді, коли їх розпитують про це; і 14.28% дітей не розказують, ухиляються від розпитувань. Найбільше відверті вихідці із розлучених сімей із друзями, іншими особами (35.71%), але не близькими родичами: з батьком – ніхто не відвертий, з матір'ю – 28.57%, з бабусею – 7.14%, з дідусем – ніхто. Замикаються і ні з ким не спілкуються відверто 28.57% дітей.

Обстеження показали, що більшість опитаних дітей із неповних сімей не мають постійних домашніх доручень. Тільки 28,6 % дітей заявили про наявність такого доручення як миття посуду, 17,8 % – прибирання в квартирі, 14,3 % – догляд за молодшим братиком чи сестричкою та допомогу в приготуванні їжі, 7,1% – покупка продуктів, 3,6% – прання, прасування білизни та робота на городі (в саду), хоча вибір кількості відповідей не обмежувався. 10,7 % всіх обстежених дітей із розлучених сімей не мають зовсім ніяких доручень у сім'ї, що особливо страшно, коли виростає в сім'ї трутень, який не поважатиме ні своїх батьків, ні своїх майбутніх чоловіка чи дружину у виконанні домашніх справ.

Діти з неповних сімей заявляють про те, що після відходу одного з батьків ставлення з їхнього боку до батька: дуже змінилось – 50%, незначною мірою – 28,57%, не змінилось – 28,57%; до матері (дуже змінилось – 7,14%, незначною мірою – 35,71%, не змінилось – 57,14%); до братів і сестер (незначною мірою – 7,14%, не змінилось – 64,28%, не визначилось – 28,57%); до родичів батька (дуже змінилось – 14,28%, незначною мірою – 57,14%, не змінилось – 28,57%); до родичів матері (дуже змінилось – 14,28%, незначною мірою – 21,42%, не змінилось – 64,28%). Отже, спілкування дитини в розлученій сім'ї

ускладнюється, особливо з родичами батька, який, як правило, відходить від сім'ї і проживає окремо. Це підтверджується значними кількісними даними стосовно змін ставлення дитини до батька та його родичів.

Аналогічним чином ми отримали параметри ставлення до дитини із розлученої сім'ї з боку: батька (змінилось – 50%, не змінилось – 28.57%, не дуже відчутно змінилось – 21.42%), матері (змінилось – 28.57%, не змінилось – 64.28%, не дуже відчужено змінилось – 7.14%), родичів батька (змінилось – 21.42%, не змінилось – 28.57%, не дуже відчутно змінилось – 50%), родичів матері (змінилось – 14.28%, не змінилось – 57.14%, не дуже відчутно змінилось – 28.57%), однокласників (змінилось – 14.28%, не змінилось – 57.14%, не дуже відчутно змінилось – 28.57%), знайомих дорослих (змінилось – 0%, не змінилось – 42.85%, не дуже відчутно змінилось – 57.14%), вчителів (змінилось – 28.57%, не змінилось – 21.42%, не дуже відчутно змінилось – 50%).

Розрив відносин батьків вплинув, за словами школярів, на їхню успішність у школі: так – 42.86%, ні – 35.71%, слабкою мірою – 21.43%.

Отримані в ході експериментальних досліджень і спостережень дані про характер взаємин батьків і дітей підтвердили наявність різних, часто протилежних типів сімейної взаємодії: позитивні взаємини (19.7%) характеризуються стійким емоційним контактом між дітьми і батьками, майже повною відсутністю конфліктів; амбівалентний тип взаємин (56.1%) відрізняється суперечливістю, непослідовністю, чергуванням близьких контактів з відчуженістю і конфліктами; негативні взаємини (24.2%) зв'язані з частими і гострими конфліктами, що призводять до повного порушення емоційного контакту між батьками і дітьми.

Спостереження показали, що на характер взаємин між дітьми шкільного віку та їхніми батьками впливають такі чинники: особливості особистості одного з батьків (екстраверсивні, інтровертивні, упевнені, невпевнені, тривожні й т. ін.) і форм його поведінки (емоційне включення чи відкидання дитини, адекватне чи неадекватне відображення ситуації тощо); особливості особистості дитини (тривожність, невпевненість, комунікативні труднощі й ін.) і форм її поведінки (неадекватне відображення ситуації); психолого-педагогічна компетентність і рівень освіти батьків; морально-емоційна атмосфера в сім'ї; застосовані батьками та іншими дорослими засоби виховного впливу; ступінь зайнятості дитини в життєдіяльності і проблеми сім'ї; урахування актуальних потреб дитини і ступеня їхнього задоволення в сім'ї.

Отже, результати експериментального вивчення впливу батька на розвиток і адантивність дитини з неповної сім'ї показали неоднорідність умов та обставин, які загалом негативно впливають на різнобічний розвиток її вихованців, що зумовлює обґрунтування умов вдосконалення виховної взаємодії соціального педагога з сім'єю.

In the article the separate consequences of absence of paternal influence are analysed in the separated family.

Keywords: *incomplete family, separated family, development and conduct of children from incomplete families.*

ПРАГНЕННЯ ДО ХРИСТИЯНСЬКОГО ІДЕАЛУ ЛЮДИНИ – ОСНОВА ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В СІМ'Ї

У статті аналізується проблема ідеалу людини у філософії, богослов'ї і педагогіці, розв'язання якої має обґрунтування виховного ідеалу християнина, в якому якого покладені вічні людські цінності.

Ключові слова: *виховний ідеал християнина, релігійне виховання, підготовка вчителя до формування сім'янина.*

Коли історія християнства перестуває своє двохтисячоліття і ми піднаємо головний його внесок у людську культуру, то виділяємо найголовніший висновок – актуалізація ідеалу всеоб'ємлючої любові як основи людського буття. Разом з тим із болем констатуємо, що духовність, моральність та культура нашого суспільства в ХХ ст. пережили дві страшні катастрофи, руйнівна сила яких сприяла зміні суспільних цінностей та ідеалів.

Початок першої катастрофи – 1917 р., після якого стало можливим принципове заперечення релігійних, духовних та національних цінностей. Друга катастрофа припадає на наш час. Причиною кризи, як справедливо зазначають дослідники, загострення її в 90-х роках, стали не стільки політичні події (падіння комуністичної ідеології, розпад СРСР тощо) та соціально-економічні зміни, скільки подальше ігнорування суспільством духовного начала як основи свого буття.

Для відродження нашого суспільства необхідно, насамперед, повернутися до його духовних основ. Саме духовна життєдіяльність, виробництво та споживання духовних цінностей відрізняють людину від усіх інших живих істот. У духовній діяльності, як зазначав у свій час Василій Великий, формуються найвищі інтереси, потреби, мотиви, ставляться перспективні цілі, визначаються шляхи їх досягнення, глибоко здійснюється все те, що характеризує діяльність людини як свідому, цілеспрямовану, духовно цінну [4, с. 157]. Розв'язання цієї суперпроблеми потребує активних спільних дій українських науковців, освітян, викладачів і духовенства.

Сьогодні, як і в минулі віки, світ шукає різні сприятливі моделі для кращого виховання людини, й дитини зокрема. У відомій праці “Про виховання дітей” свт. Іоан Золотоустий повчав: “Якби батьки дбайливо виховували своїх власних дітей, то не треба було б ані законів, ані суддів, ані помет, ані кар, ані публічних вбивств” [2, с. 33].

Святі Отці та Учителі Церкви, церковні письменники, духовні наставники завжди у своїх настановах духовного життя особливу увагу приділяли темам особистості вчителя, виховання дитини, особливо в світлі християнського віровчення. Вони навчали, що виховання дитини полягає найперше у формуванні її серця і душі, яке має приготувати її до повного всебічного життя, відчуття обов'язків та відповідальності з метою формування особистісного характеру.